

ISSN:1306-3111

e-Journal of New World Sciences Academy
2011, Volume: 6, Number: 2, Article Number: 4C0093

HUMANITIES

Received: November 2010

Accepted: February 2011

Series : 4C

ISSN : 1308-7320

© 2010 www.newwsa.com

Yaşar Çelikkol

Firat University

ycelikkol@firat.edu.tr

Elazig-Turkey

**EMEVİLER DÖNEMİ ŞURTA (POLİS) TEŞKİLATI VE İSTİHBARAT BİRİMİ OLARAK
BERİD TEŞKİLATI**

ÖZET

Emeviler döneminde toplumun ve devletin işleyişini sağlayan sosyal yapılar, resmi ve ilkeli biçimde kurumlaşmıştır. Bu yapılardan şurta(polis) ve berid(istihbarat), Peygamber tarafından ortaya konmuş, Emeviler dönemine kadar gelişerek devletin sosyal bir kurumu haline gelmiştir. Bu çalışma, Emeviler döneminde polis ve istihbarat teşkilatının tarihi temellerini yakalayarak kurumsalaşma sürecini ve işleyişini tesbit etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Emeviler, Polis, İstihbarat,
Şurta, Berid

**POLICE (ŞURTA) ORGANIZATION AND BERİD ORGANISATION AS INTELLIGENCE
UNIT OF OMAYYAD PERIOD**

ABSTRACT

Social structures providing the mechanism of the society and the government became an association in a formal and principled way during the Omayyad period. Among these structures, şurta (police organization) and berid (intelligence organization) were propounded by the prophet and became social institutions of the government by developing till the Omayyad period. This study explains their institutionalization process and mechanism finding the historical basics of the police and the intelligence organizations.

Keywords: Omayyad, Police, Intelligence, Shurta, Berid

1. GİRİŞ (INTRODUCTION)

İslam toplumu, Mekke ve Medine’de olmak üzere iki aşamada oluşmuştur: Mekke döneminde gelen teorik ayetler genelde insanların inanç ve ferdi ahlak yapısını belirleyen iknaya yönelik tevhid ilkeleridir. Bu ayetler, tabiat kanunlarından, insanın düşünce yapısına kadar uzanan ilkeleri belirler. İnsanları bazı gerçeklere inandırarak Müslüman fertleri oluşturur. Peygamber (S.A.V.) de bu dönemde insanları, bu ayetlerin önerdiği şekilde aydınlatıp onları bireysel olarak eğitme çabası verirdi. Peygamberin bu çalışmaları, toplumsal değildir. Toplum olmadığı için bu teşkilatlara ihtiyaç yoktu.

Müslümanlar Medine’ye göç ettiklerinde sosyal kurumlarıyla bir devlete ve topluma kavuşmuşlardı. Gelen ayetler artık toplumla, devletle, ekonomi, ordu, cihat, ahlak, eğitim, siyaset ve yönetimle ilgiliydi. Peygamber ise sadece bu ayetlerin topluma uyarlanmasını sağlıyordu. Peygamber bu ayetlerin uygulanması için önce müminlerin hareket noktası olan mescidi yapıp ardından toplum ve devlet için gerekli olan anayasa kuralları, toplumda muahat(kardeşlik) ve nüfus sayımı gibi kurumları oluşturarak medinedeki Site Devletini kurdu. Toplumun gelişmesi sonucunda polis teşkilatına ihtiyaç doğdu. Peygamberin ihtiyaç gereği basit bir şekilde ilk olarak temelini attığı *Polis Teşkilatı*, aşamalı olarak gelişmesini tamamlayıp Emeviler döneminden kurumlaştı.

2. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ (RESEARCH SIGNIFICANCE)

Bu çalışmada, Emeviler Dönemi Şurta (Polis) Teşkilatı ve İstihbarat Birimi Olarak Berid Teşkilatı ele alınmıştır. Çalışmayla teşkilatın kuruluş ve gelişme süreci ortaya konulmuştur. Ele alınan konu bu ve benzeri çalışmalara ışık tutması bakımından önem arz etmektedir. Örnek olarak, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar için çekirdek yapı olmuştur

3. POLİS TEŞKİLATI (ŞURTA) - (POLICE ORGANIZATION)

3.1. Peygamber (S.A.V.) Dönemi (ASES) Polis Teşkilatının Kuruluşu (Foundation of Police Organization in the Period of the Prophet (ASES))

Polis Teşkilatı, Peygamber döneminde ilk olarak ases adı altında ortaya konmuş daha sonraki dönemlerde şurta denmiş, Hz. Ali ise kendi döneminde şurta kelimesini resmileştirmiştir. Bundan sonra bürokraside polis teşkilatı artık şurta adı ile kullanılmaya devam etmiştir.

Ases: çoğulu **Ass** olan bu kelime, geceleri bekleyen dolaşan anlamındadır.¹ Hz. Ömer, bu kelimeyi, geceleri insanları korumak için gezen, etrafı dolaşan ve şüpheli insanları tespit eden² kişi olarak tanımlar. Ases kelimesiyle beraber **hars**, **Ahdas** gibi diğer terimlerin de kullanıldığı görülür. Ancak daha sonraki zamanlarda emniyeti sağlayan insanlara "**Şurta**" kelimesi kullanılmıştır.³

Peygamber, Medine’ye yeni geldiği sırada bir gece uyuyamadı ve şöyle buyurdu, "Keşke Salih bir adam olsa da beni korusa" tam bu esnada bir ses duyuldu, Resulullah kim o dediğinde, Sad b. Ebi Vakkas, "benim ya Resulullah, hakkında içime bir korku düştü, sizi korumaya geldim" dedi.

¹ Halil Cur; **Larus**, Mektebü'l-Larus, 879, Paris, 1973.

² İbn Manzur, **Lisanü'l-Arab**, IX. 204, Beyrut, 1998.

³ Yaşar Çelikkol, **Hicri Birinci Yüzyılda Medine Şehri**, (basılmamış master tezi) 100 vd., Elazığ, 1995.

Huzai bu olayı kendine dayanak kabul edip Peygamberin "ases" teşkilatını oluşturduğu⁴ sonucuna ulaşır. Yine Peygamber, İbn verka, Evs b. Sabit, Evs b. Arabe, Rafi b. Hudeyc'i Medine bekçiliğinde görevlendirmiştir.⁵ Ayrıca bazı kişilerin zaman zaman peygamberi bekledikleri yazılmaktadır.⁶ Bu görevlendirmeler, Peygamberin gayri resmi ve ilkeleri belirlenmemiş de olsa bir güvenlik sistemi oluşturmaya başladığını gösterir.

Yukarıda anlatılan bilgilerden şu sonucu çıkarıyoruz. Medine'de, kurulan toplumun ve liderinin art niyetli insanlardan korunması gerekiyordu. Çünkü Medine'de çeşitli din, dil ve etnik gruplardan oluşan bir topluluk vardı. Bu nedenle Peygamberin gayri resmi Ases kurumunu oluşturduğu muhtemeldir. Görevlendirmeler değişik zamanlarda ilk anda bireysel ve gerektiğe yapılıyordu. Bu oluşum yeni olduğu için düzenli değildi. Ancak ileride düzenli bir kurum olacak polis teşkilatının ilk örneği ortaya konmuştu. Ve sonuçta teşkilatın Peygamber döneminde ihtiyaca binaen ortaya çıktığı görülmektedir.

3.2. Dört Halife Dönemi Şurta (Polis) Teşkilatı (Police (Şurta) Organization during the Era of Four Caliphs)

Şurta kelimesi, çoğulu **eşrat** olan, 'alamet, işaret' anlamına gelen **şurat** kelimesinden alınmıştır. Tanınmaları için bazı işaretler kullandıkları için onlara **şurta** kelimesi kullanılmış, daha sonraki dönemlerde kanunları tatbik eden, emniyeti ve⁷ asayişini sağlayan, nizami bekleyen⁸ kuruma bu isim verilmiştir. Hatta savaşta ölümle ilk anda karşılaşan ve ölüme hazır olan küçük gruplara bu isim verilmiştir.⁹

Hz. Ebubekir, devlet başkanı olduğunda güvenlik"ases" görevini Abdullah b. Mesud'a verdi. Hz. Ömer'e de aynı görevi vermişti. Yine Tuleyha b. Huveylid nübüvvet iddiasıyla ortaya çıktığında Medine'de karışıklıklar olmuştu. Bu sırada Halife Hz. Ali, Zubeyr ve Talhâ'ya Medine'nin farklı geçitlerini gözetlemekle görevlendirildi. Abdullah b. Mesud da bunların gezisini gözleyecektir.¹⁰ Hz. Ebubekir döneminde görevlendirmelere baktığımızda güvenlikle ilgili yazılı olmayan düzenlemeleri görürüz.

Hz. Ömer, kendi döneminde, gece emniyet polisinin yaptığı görevi kendisi yapar, bazen azatlısı Eslemi, bazen de Abdurrahman b. Avf'ı yanında gezdirirdi.¹¹ Bu nedenle Hz. Ömer'in güvenlik için herhangi bir kimseyi atadığına dair kaynaklarımızda bilgi bulunamamıştır.

Hz. Osman, döneminde kendine Sahibuş-Şurta (Emniyet Müdürü) atadığı kaynaklarda¹² yazıldığına göre, teşkilatın gelişmesi hızlandırılmıştır.

Hz. Osman döneminde gelişmeye devam eden ases teşkilatı, Hz. Ali döneminde biraz daha iyi organize edildi. Kuruma ilk olarak "Şurta" ismi verildi. Başına tayin edilen kişiye "Sahibüş-Şurta" dendi.¹³

⁴ Muhammed b. Abdillan el Kettani, **et-Teratibü'l-İdariyye**, (Çev: Ahmet ÖZEL), II., 51, İstanbul, 1991.

⁵ İbn Haceriil-Askalani, Ebul Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ali Kenanî, **el-İsabe fi temyizi's-Sahbe**, I, 40, I-IV., Kahire, 1972.

⁶ Kettanî, **a.g.e.**, II, 51.

⁷ Halil Car, **a.g.e.**, 204.

⁸ Kalkaşandî, **Subhu'l-Aşa fi-Sınaati'l-İnşa**, V., 450, Kahire, 1963.

⁹ İbn Manzur, **a.g.e.**, IX, 204.

¹⁰ Kettânî; II, 51.

¹¹ İbn Sad, Ebu Abdillan Muhammedi **et-Tabakatü'l Kubra**, III, 281, Beyrut, 1957; Suyutî Celalettin b. Abdurrahman b. Ebi Bekir, **Tarihü'l Hulefa**, 129, Mısır, 1952.

¹² Suyutî, **Tarih**, 165.

¹³ İrfan Aycan - İbrahim Sarıçam; **Emeviler**, 106, Ankara, 1993; Suphi es Salih, **İslam Mezhepleri ve Müesseseleri**, (Çev. İbrahim Sarmış), 253, İstanbul, 1991.

Böylece kuruma resmi bir isim konulmuş ve yönetecek kişinin bürokratik ünvanı belirlenmiş oldu. Hz. Ali, isyan eden ve zaman zaman yerleşim merkezlerini basan haricileri korkutmak için bu kurumu yeniden düzenlendi.¹⁴ Hz. Ali döneminde polis teşkilatının kaza(yargı) teşkilatından ayrı bir teşkilat olmadığını, aksine kaza(yargı) teşkilatının verdiği emirleri yerine getirdiği yazılmıştır.¹⁵ Yani bu dönemde yeni bir düzenleme yapılarak şurta, yargıya bağlanmıştı.

Yinne Hz. Ali döneminde teşkilatta *Sahibu's-Şurta*'dan sonra "**en-Nakib**" ve daha sonra "**el-Arif**"¹⁶ rütbeleri oluşturulmuştur. Bu iki kavram şurtadan sonra emniyet müdürlüğünde şibe müdürlüğü olması muhtemeldir. Bu uygulamadan şu sonuca ulaşabiliriz; Hz. Ali, polis teşkilatına yeni birimler eklemiş ve aynı zamanda yeni kadrolar ihdas etmiştir.

Hz. Ali, şehirlere tayin ettiği valilere içişlerinde serbest bıraktığına¹⁷ göre, Sahibüş Şurtanın(Emniyet Müdürü) atanmasını da valilere bıraktığı muhtemeldir. Böylece gelecekte gelişmiş yapıdaki polis teşkilatının kurumsallaşmasının ilk adımları atılmıştır.

3.3. Emeviler Döneminde Şurta(Emniyet Müdürlüğü) ve Kurumlaşması (Security Directorate (Şurta) and its Being an Association in the Omayyad Period)

Peygamber döneminde oluşturulan "Ases" kurumu, diğer üç halifenin görevi süresi içerisinde yavaşca gelişmesine rağmen Hz. Ali'nin devlet başkanlığı döneminde yeni düzenlemeler yapılmıştı.

Yukarıda anlatıldığı gibi, Hz. Ali döneminde resmi olarak bürokrasideki ismi ve ünvanı belirlenen teşkilatın Muaviye b. Ebi Sufyan¹⁸döneminde gelişmeler son noktaya geldi. Bizans ve İran'daki standartlara göre teşkilatı düzenleyen Muaviye, bugünkü anlamda ilkeler ve düzenlemelerle birimler ve kadrolar oluşturup resmi devlet kuruluşu haline getirmiştir. Bu dönemde tayin şekilleri, çeşitleri, görevleri belirlenmiş, üst düzey görevliler atanmıştır.

3.3.1. Emevilerde Sahibü's-Şurta'nın (Emniyet Müdürü) Atanış Şekli (Appointment Procedure of Security Director (Sahibü's-Şurta) in Omayyad Dynasty)

Emeviler döneminde halife, valiyi atar ve şehirdeki diğer atamalara müdahale etmezdi.

Şehir valileri, kadıların atama yetkisine sahipti.¹⁹ Şurta da Kadı'nın bir organı olduğundan Sahibü's Şurta bölgelerde emirler (Valiler) tarafından atanıyordu. Şurta'nın Başkent de halife tarafından atandığı görülmektedir.²⁰

Sahibü's-Şurta güçlü, seçkin ve ileri gelen insanlar arasından seçiliyordu.²¹ Hatta Emevilerden sonra Sahibü's-Şurta, vezirliğe ve hacibliğe aday sayılıyordu.²² Bazen Onlar, vezirlik ve hacipliğe getirilebiliyorlardı.

¹⁴ Şalabi, Ahmet, *es-Siyasetü fi'l-fikri'l İslami*, 253, Kahire, 1983.

¹⁵ İbn Kayyum el Cevziyye, Şemseddin Ebu Abdillah Muhammed, *el-Turuku'l-Hikemiyye fissyati's-Şeriyye*, 55, Mısır, 1317.

¹⁶ Corci Zeydan, *İslam Medeniyeti Tarihi*, (Çev. Zeki Megamız), I., 235, İstanbul, 1976.

¹⁷ Y. Çelikkol, *Medine*, 109.

¹⁸ Yakubu, Ahmed b. Ebi Yakub ibn Fadlıh, *Tarihü'l-Yakubi*, I, 232, Beyrut, (Tarihsiz); Şavk'ı Ebu Halil, *el-Hadaratül-İslamiyye tu ve Mucezu ani'l-Hadaratil Sabikatı*, Darulfikir, I. Baskı, 310, Dımaşk, 1415, 1994.

¹⁹ Hudari Beg Şeyh Muhammed; *Muhadaratü'l Tarihihil Umemi'l-İslamiyye*, C.II, S. 217 Mısır (tarihsiz); Sahavi, Şemsettin, *et-Tuhfetül-Latife fi Tarihi'l-Medineti's-Şerife*.

²⁰ Şavk'ı, Ebu Halil, *a.g.e.*, 316.

²¹ Hasan İbrahim Hasan, *Tarihü'l-İslam, es-Siyasi ve'd-Dini ve's-Sekafi ve'l İçtimai*, I, 460, Baskı 7, Beyrut, 1964; İbn Haldun, *Mukaddime*, 156-176, Beyrut, 1992.

²² Şavki Ebu Halil, *a.g.e.*, 312; Corci Zeydan, *a.g.e.*, I, 338.

Araplar, H. 20'de Mısır'ı fethettiğinde Şurta Merkezi Füstat şehrindeydi. Salih b. Ali Abbas H. 132'de Askeri şehri kurunca, orada diğer bir polis merkezi kurdu. Bu merkeze eş-Şurtaü'l Ulya dendi. Fustattakine ise eş-Şurtatü's Süfla dendi. Şurta, Endülüs'te ise, Şurtatü'l Kübra, seçkin, nüfuzlu ve üst derece görevli insanlarla ilgilenirdi. Şurtatü's-Sugra ise sadece normal halkın işleriyle görevlendirilmişti.²³

Yukarıdaki bilgilerden anladığımıza göre, Emevilr döneminde Sahibü's-Şurta (Emniyet Müdürü) üst seviye bürokratlardan sayılmıştır. Merkezde halife, bölgelerde valiler tarafından atanmıştır.

3.3.2. Emevilerde Sahibü's-Şurta'nın (Emniyet Müdürü) Atamasında Aranılan Özellikler (Required features for the Appointment of Security Director (Sahibü's-Şurta) in Omayyad Dynasty)

Yukarıdaki bilgilere göre devletin önemli makamlarından olan polis teşkilatının müdürü olacak kişinin, bazı niteliklerinin olması gerekmektedir. Elbette sıradan vasıfsız insanlardan olması mümkün değildir.

Sahibü's-Şurta'nın özel kişileri ve halkı bir tutarak işlerini yapan adil, eşit davranan bir insan olması gerekmektedir.²⁴ Bir emniyet müdürü için en önemli olan şey onun dürüst olmasıdır. Ona, halkın güvenmesi gerekir, onun halk arasından yıpranmamış olması ve halk arasında dürüstlüğü hakkında herhangi bir şaiyanın çıkmamış olması şarttır.²⁵ Sahibü's-Şurta'nın bir diğer özelliği, çok uyanık, gaflete dalmayan insan olmalıdır. Çünkü suçla itham edilen kişilerin suçunu tesbit edecek, şehre kimin girip çıktığını bilecektir,²⁶ Şehirdeki olayların tespitinde bir takım deliller bulabilecek yetenekte olmalıdır.²⁷ Şehirden habersiz birisinin oraya emniyet müdürü olması, görevin ehil olmayan insanlara teslim edilmesidir. Şehir halkının mağdur olmasıdır.

Emniyet müdürünün geniş bakış açısına sahip meseleleri anlayabilen, olayları değerlendirirken geniş kalbli, sabırlı, akıllı ve uyanık olması gerektiği de kaynaklarımızda anlatılmaktadır.²⁸ Ayrıca adil ve bilgin olması gerekir. Bazı cezalara hüküm verebilmek için, hukukta içtihad yapabilecek uzman olması gerekir.. Yoksa kendi eliyle insanlara zulmetmiş olur, onları zulümden kurtaramaz.²⁹ Yine emniyet müdürünün iktidarlı olması lazımdır.³⁰ Beceriksiz, başarısız insanlar böyle kutsal, zor ve fedakarlık gerektiren, bilgi ve beceri isteyen bir görevi yapamaz, bunun sonucu olarak halk zulüm görür.

Kaynaklarımızdaki bilgiler bizi şu sonuca götürmektedir. Emniyet müdürü zeki, bilgi ve becerilerle donatılmış, namuslu, sağlam, güvenilir bir insan olmalıdır. Memlekete sahip olma özelliğinin olması bu işe gönül vermesi, çalışması ve uyanık olması istenilmektedir. Çünkü memleketin kaderi, ona bağlanmıştır.

²³ Hasan İbrahim, *Tarih*, I., 461; Corci Zeydan, I., 338; Şavki Ebu Halil, s. 314; Şalabi Ahmed, *Tarihü'l-Taşr-il-İslami ve Tarihü'n-Nazmil Gadaiyye fi'l-İslam*, 230, Kahire, 1981.

²⁴ Şavki Ebu Halil, 310.

²⁵ Yakubi, *Tarih*, II, 235.

²⁶ Şavki Ebu Halil, 312.

²⁷ İbn Haldun, *Mukaddime*, 176.

²⁸ Şavki Ebu Halil, 312; İbn Haldun, *Mukaddime*, 176, v.d.

²⁹ Şalabi, *Tarihü'l-Kaza*, 228.

³⁰ Yakubi, *Tarih*, II., 235.

3.3.3. Emevilerde Sahibü's-Şurta (Emniyet Müdürünün)nın Görev ve Yetkileri (Duties and Authorities of Security Director (Sahibü's-Şurta) in Omayyad Dynasty)

Teşkilat ilk kuruluşunda kaza(yargı) kurumuna bağlı bir organ olarak ortaya çıkar; Mahkemenin kararlarını infaz eder, hadleri uygular³¹ veya elde ettiği bilgileri ve suçluyu üst makamlara veya halifeye havale ederdi.³² Mısır'da ise sultana günlük rapor gönderirdi.³³ Daha sonra Şurta'nın görevleri genişledi. Şehrin emniyetini sağlama yanında içki içme, zina gibi suçlar için had cezaları verdiler³⁴ Ve ileriki zamanlarda Emevilerde Şurta(polislik) ve Kaza(yargılama) görevi aynı kişiye vermeye başladılar.³⁵

Şurta, suçluları yakalamakla birlikte, onların suçu yapıp yapmadığını tespit edip, ispatlama ve suçlunun kimliğini tespit etme görevini de üstlenmiştir. Yani, kadıya(hakime) yardım etmek görevini yapmışlardır.³⁶

Şurta'nın alanına giren suçların çoğu gece işlendiğinden polis müdürüne "Sahibü'l-Leyl(Gecenin sahibi)" veya "Sahibü'l-Medine(Şehrin Sahibi)" denirdi. Çünkü şehir uyur ama polis, suç işleyenleri ve kanuna uymayanları takip ederdi.³⁷ Savcılık fonksiyonlarının çalışmadığı zamanlarda Şurta, savcılarının görevlerini yapardı.³⁸ Şurta suçluları yakalar, suçlularını tespit eder ve halk adına suçlularadan davacı olurdu ve onların yargılanmalarını isterlerdi.

Ayrıca, Şurta'nın tahkikat ve suçluyu ortaya çıkarmak için, hapis, dövme ve işkence gibi özel metodlar da kullandığını kaynaklarımızda³⁹ görüyoruz. Suçun ortaya çıkarılması için gereken metodları uygulardı ve günün koşullarının gerektirdiği herşey yapılırdı.

Yukarıdaki bilgiler, Şurta (polis) teşkilatının önce bekçilik, sonra kaza(yargı) fonksiyonuna bağlı bir kurum olarak geliştiğini göstermektedir. Şimdi polis teşkilatının bağımsız hale geldiği durumunu inceleyelim.

3.3.4. Şurta Teşkilatının (Polis) Yargıdan Ayrılarak Bağımsız Olması (Being Independent of Police (Şurta) Organization Separated from the Judicial)

Şurta (emniyet müdürlüğü) yargıya bağlı, koruma ve güvenlik (Hars) sistemini de içerisine almış bulunmaktaydı.

Emevi halifelerinden Muaviye, polis müdürlüğüne Dahhak'ı, koruma güvenliği müdürlüğüne Ebu Muharik'ı getirdi.⁴⁰ Yine Velid b. Abdilmelik, Ebu Natıl Rabah'ı polis müdürlüğüne, Halid b. Deyyan'ı koruma güvenliği müdürlüğüne atadı.⁴¹ Bu atamalar bize koruma güvenlik (bekçi) kurumunun, şurta (polis teşkilatından) ayrıldığını göstermektedir.

Hişam b. Abdilmelik ise "Nizamü'l Ahdas'ı" (askerle polis arasında jandarma gibi) kurarak, polis teşkilatını yargıdan ayırıp

³¹ Hasan, **Tarih**, I, 460.

³² Ferra Ebiyala Muh. B. Hüseyin; **Ahhamu's-sultaniyye**, 257, Beyrut, 1983.

³³ Şavkî Ebu Halil, 312.

³⁴ İbn Haldın, **Mukaddime**, 176; Şalabî, **Tarihü'l Kada**, 230; Corci Zeydan, I, 337.

³⁵ Fahrettin Attar, **İslam Adliye Teşkilatı**, 181, Ankara, 1991.

³⁶ Salabî, **essiyase**, 232.

³⁷ Salabî, **a.g.e.**, 233.

³⁸ Attar, **a.g.e.**, 137.

³⁹ Şavkî, Ebu Halil, 311; Şurtanın Uyguladığı Cezaların Çeşitleri için bkz. İbn Kudame b. Cafer (Tahkik: Muhammed Hüzeyin Zebidi) **Haraç ve Sinnatü'l-Kitabe**, 65-76, Bağdat, 1979.

⁴⁰ Yakubî, **Tarih**, II, 291.

⁴¹ Yakubî, **a.g.e.**, II, 238.

bağımsız bir teşkilat haline getirmiştir. Böylece polis, teşkilatı sadece suçlara bakan ayrı bir kurum olmuştur.⁴² Yani Hişam b. Abdilmelik'in teşkilatı daha ileri derecede kurumlaştırdığını görmekteyiz ve teşkilatın yükünü hafifletip polisin daha uzmanlaşmasına zemin hazırlamıştır.

4. İSTİHBARAT BİRİMİ OLARAK BERİD (BERİD AS AN INTELLIGENCE UNIT)

Berid⁴³ kelimesi, bazı yazarlara göre farsça "*Beridedün*" den gelip kuyruğu kesik "*posta hayvanı*"na denir.⁴⁴ Arap yazarlara göre de "*Berede*" kelimesinden gelmektedir. Gönderme anlamındadır.⁴⁵ Batılı araştırmacılar ise, Berid kelimesinin Latincedeki "*Yeredus*"den geldiğini söylemişlerdir. Bu da "*posta hayvanı*"⁴⁶ anlamına gelir. Bu yazarların amacı, kelime anlamlarından hareket ederek, berid kurumunun alındığı yeri tespit etmektir. Batılıların, "Berid Divanı'nın" Bizans'tan alındığını;⁴⁷ diğer yazarlar ise "İran"dan alındığını iddia etmektedirler. Aslında bunlar önemli değildir. Çünkü aynı yazarlar eskiden beri "Posta ve İstihbarat Teşkilatı'nın her iki devlette de var olduğunu söylerler. Doğu Roma'nın İran'dan etkilendiği de denmektedir. Aynı teşkilat doğu bölgelerinden Soğd ve Semerkant gibi yerlerde bile görülmektedir.⁴⁸ Bulunan belgeler bunu ispatlamaktadır denir.

Berid Teşkilatının haberleşme ve posta, kargoculuk ve istihbarat olmak üzere üç görevi vardır. Bunlardan Berid teşkilatının posta ve kargoculuk yönü konumuz dışındadır. Bizim konumuz teşkilatın istihbarat yönünü ilgilendirmektedir. Bu nedenle öncelikle konumuzla ilgili uygulamalara bakalım.

4.1. Hz. Peygamber ve Dört Halife Döneminde Berid (İstihbarat) Teşkilatı (Intelligence (Berid) Unit during the Period of the Prophet and the Era of Four Caliphs)

Hz. Peygamber, savaşlarda bizzat casus kullanmıştı. Buseybe'yi Ebu Süfyan'ın kervanının ne yaptığını öğrenmek için gönderdi. Abdurrahman b. Ebi Bekir, Hicret sırasında Peygambere haberler getirdi. Yine Peygamber, Hz. Ali, Zübeyr ve Sad b. Ebi Vakkas'ı araştırma için Bedir'e gönderdi. Ayrıca en önemlisi, Hayber Fethinden önce Müslüman olan Peygamberin amcası Abbas'ı Mekke'de bıraktı. Ondaki gizli haberleri aldı. Yine Peygamber halkın arasındaki haberleri ve bilgileri insanlara sormuştu. Bu dedikodu kabilinden değil; iyiyi kötüden ayırmak için⁴⁹ olduğu görülmektedir.

⁴² Hassan, *Tarih*, I, s.460; Subhi Salih, *a.g.e.*, 53; Aycan-Sarıçam, *Emeviler*, 106.

⁴³ **Berid**: 12 Mil olarak takdir edilmiş mesafedir. Fukaha ona 4 fersah der. Fersah şerî, 5.54 km. Beridi Şerî 22.176 km=4 fersah.

Şerî mil: 1848 metre=Sikketü'l Berid=1848x12=22176 metre=22.176 km.

Hadis-i Şerif: Namaz 4 bürdden az olunca kasrolmaz. Buna göre kasr mesafesi=88.704 km. Şevki Ebu Halil, 341

⁴⁴ Kalkaşandî, Ahmet b. Ali; *Subhu'l-Aşa*; XIV, 412, Beyrut, 1987, Hasan İbrahim, *Tarih*, I, 549.

⁴⁵ Hasan, *a.g.e.*, II, 342.

⁴⁶ Fuat Köprülü, "Berid Maddesi" *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B. II, 540, İstanbul, 1993; Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*; 272, İstanbul, 1991.

⁴⁷ Fuat Köprülü, *İslam Medeniyeti Tarihi*, 321-26, Ankara, 1990.

⁴⁸ Köprülü, *a.g.e.*, s.321-26.

⁴⁹ Abdulkadir İnan, "Orta Asya'da Muşkale Hafriyatında Bulunan Vesikalar" *Belleten*, VII, sayı 27, 616-617, Ankara, 1993; İbrahim Harekat, "Berid" *İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.Y., 499, İstanbul, 1992.

Hız. Ömer'in halk arasında casuslarının olduğu kaynaklarda vardır. Hız. Osman için halk arasına girip onlardan bilgi almıştır⁵⁰ denir.

Hız. Ali'ye gelince, zamanındaki karışıklıklar nedeniyle onun iyi organize edilmiş haber alma teşkilatı vardı. Devlet memurlarını dahi kontrol ediyordu.⁵¹ Ancak düzenli, resmi ve ilkeli bir teşkilatının varlığı hakkında elimizde yeterli bilgi bulunmamaktadır. İstihbarat teşkilatı (Berid) olarak resmi kuruluşu ve kurumlaşması bu dönemden sonra başlamıştır.

4.2. Emeviler Dönemi İstihbarat Teşkilatı (Intelligence Unit during the Omayyad Period)

Peyganber ve üç halife döneminde yapılan uygulamalar yazılı olmayabilir. Hız. Ali döneminde teşkilatın organizesi çok iyi idi. Ancak ilk olarak, düzenli, resmi ve kurumsal Berid (istihbarat) teşkilatını kuran Muaviye b. Ebi Süfyan'dır.⁵² Muaviye döneminde böyle bir teşkilata halkın ihtiyacı vardı. Muaviye Rum ve İranlılardan bu işi bilen insanlarla görüşüp onlardan konuyla ilgili teknik bilgiler aldı, sonra teşkilatı kurdu.⁵³

Muaviye, teşkilatın çalışmaları için, bazı eklemeler yaptı. Örneğin değişik bölgelerde berid merkezleri kurdu. Buralarda besili atlar bulunurdu. Hızla giden atlı bu yerlerden birine vardığında yorulan atını bırakır, orada hazır bulunan atı alır, yoluna devam ederdi. Varacağı yere kadar bunu devam ettirir, at değiştirme mümkün olmayınca, başkalarının hayvanlarını zorla alırlardı.⁵⁴

Muaviye, teşkilatı ülkenin değişik şehirlerinden hızlı haber almak;⁵⁵ devlet erkanı ve valiler hakkında tahkikatte bulunmak için kullandı.⁵⁶ Her şey sır olarak kalır, berid uygun olanı yapardı. Sonra Abdülmelik b. Mervan, teşkilatı yeniden kurumlaştırdı. Muaviye'nin eksik bıraktığı noktaları tamamladı. Yollara taşlar diktirdi. Bu taşlara yolcuların gideceği yeri gösterir işaretler ve ne kadar mesafenin kaldığını gösteren yazılar koydurdu. Berid görevlisinin gece ve gündüz her an huzuruna girebileceği emrini verdi, "bir saat geciken bilgi, kamuya bir senelik zarar verir" diyordu.⁵⁷ Bundan sonra Berid, halk arasında "Müslümanların kanadı" olarak anıldı.⁵⁸ Bu günkü *mit memurları* görevini görüyorlardı sonucuna varırız.

Ömer b. Abdilaziz, Emevi devletine sürekli zorluklar çıkaran Horasandaki Arap kabilelerine karşı gücünü göstermek adına berid teşkilatını kuvvetlendirdi, yeni uygulamalar getirip eklemeler yaptı. Örneğin ana yollara menzilhaneler yaptırdı.⁵⁹

Son Emevi Halifesi II. Mervan döneminde berid hizmetleri çıkan karışıklıklar nedeniyle kesintiye uğramış.⁶⁰ Yani teşkilat, profesyonel olarak çalışmadığından bu karışıklıkları çözmeden kendisi ortadan kalktı.

⁵⁰ Kettanî, a.g.e., II, 120-25.

⁵¹ İbn Şebbe, *Tarihü'l-Medinetü'l Münevver*, II, 90, Beyrut, 1962; Suyutî, a.g.e., 81.

⁵² Yakubî, *Tarih*, II, 170-180.

⁵³ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi* (Çev. Salih Tuğ), II, 497, İstanbul, 1989; Robert Montran, *İslamın Yayılış Tarihi* (Çev. İsmet Kayaoğlu), 126, Ankara, 1981; Aycan-Sarıçam, a.g.e., 105; Yusuf Ziya Kazıcı, *Hisbe Teşkilatı*, 5., Ankara, 1975.

⁵⁴ Kalkaşandi, *Subhu'l-Aşa*, XIV, 368. 12. Kazıcı, a.g.e., 274.

⁵⁵ Şavkî, Ebu Halil, 344.

⁵⁶ Kazıcı, a.g.e., 272.

⁵⁷ Şavkî Ebu Halil, 344; Hasan, *Tarih*, I, 459.

⁵⁸ Suphi Salih, a.g.e., 252.

⁵⁹ Aycan-Sarıçam, a.g.e., 106.

⁶⁰ Harekat, "Berid" T.D.V., İ.A., V, 495.

4.2.1. Emeviler Döneminde İstihbarat İçin Yapılan Harcamalar (Expenses for Intelligence during the Omayyad Period)

Emeviler, kendi saltanatlarını koruma amacıyla Berid'e çok önem vermişlerdir. Halk üzerinde otoritelerini sağlamak ve onları baskı altında tutabilmek için gelirlerin önemli bir kısmını teşkilata harcamaları zorunlu idi. Çünkü halktan gelecek tepkiyi teşkilat yoluyla öğrenip tedbirlerini almaları gerekti. Bunun için 4 milyon (400.000 dinar) dirhem harcıyorlardı.⁶¹ Bu miktar, Emevilerin aşırı derecede para harcadığını gösterir. Belki de ekonomik krize sebep, bu harcamalardır ve harcamaların aynı zamanda Emevilerin *berid* kurumuna ne kadar önem verdiklerini göstermektedir.

5. SONUÇ (RESULT)

Peygamber tarafından "Ases" ismi altında kurulan polis teşkilatı, ilk anda kurumlaşmamıştı. Dört Halife döneminde teşkilat, kurumlaştırma sürecine girdi. Hz. Ali döneminde **Şurta** ismini alan polis teşkilatı Muaviye tarafından Bizanstaki uygulanan sistem örnek alınarak yeniden düzenlendi. Hişam b. Abdilmelik döneminde yargıdan bağımsızlaşarak sadece suçlara bakan bir teşkilat oldu.

İstihbarat teşkilatı da Peygamber döneminde ferdi olarak başladı. Savaşlarda istihbarat kaleminden faydalanıldı. Dört halife, kendi dönemlerinde casusları kullanarak halka hizmet etmeye çalıştı. Hz. Ali döneminde düzenlemelere gidildi. Muaviye b. Ebi Süfyan teşkilatı yeniden kurumlaştırdı. Ardından Abdilmelik b. Mervan, Muaviye'nin eksiklerini tamamladı. Yeni kadrolar ve birimler oluşturularak ülkenin her tarafında yaygın hale getirildi. Emeviler döneminde 4 milyon dirhem gibi büyük paralar harlandı. Bu da Emevilerin saltanatlarına çok önem verdiklerini göstermektedir. Bu teşkilat II. Mervan zamanında bozulmuştur.

Şurta ve Berid teşkilatı Peygamberden Emeviler döneminin kadar gelişmeye devam etti. Muaviye döneminde kurumlaşma aşamasına geldi. Sadece teşkilatın işleyiş şekli konusunda Bizans ve İran örnek alınıp bazı kadro ve birimler eklendi. Berid ve şurta teşkilatı devletin resmi kurumu olarak kural ve ilkelere bağlandı. Zaten, bu teşkilatlar o dönemlerde İran, Bizans ve Doğu ülkelerinde birbirine benzer şekilde bulunuyordu. Bu ülkeler fethedildikçe o topraklarda uygulanan örgütlenmelerden Emevilerin faydalandıkları kanısındayız. Böylece ilk olarak Araplar, kabile toplumu olmaktan kurtulup dönemin standartlarına uygun bir toplum ve devlete kavuşmuş oldular.

⁶¹ Köprülü, **Medeniyet Tarihi**, 324.

KAYNAKLAR (REFERENCES)

1. Aycan, İ. ve İbrahim, S., (1993) Emeviler, Ankara.
2. Car, H. ve Larus, M.L., Paris, 1973
3. Çelikkol, Y., (1995). Hicri Birinci Yüzyılda Medine Şehri, (Basılmamı Master Tezi) Elazığ.
4. Corci, Z., (1976) İslam Medeniyeti Tarihi (Çev. Zeki Megamiz), I-Y, İstanbul
5. Ferra, Ebi Yala Muhammed, B.H., (1983) Ahkamu's -Siyasiyye, Beyrut.
6. Fahrettin, A., (1991) İslam Adliye Teşkilatı, Ankara.
7. Harekat, İ., (1992) "Berid Maddesi" İslam Ansiklopedisi; T.D.Y., C.5, İstanbul.
8. Hudari Beg, Şeyh Muhammed, (Tarihsiz). Muhadaratü'l-Tarihi'l-Umemi'l-İslamiyye, I.-II., Mısır.
9. Hasan, İ.H., (1964) Tarihü'l-İslam, es-Siyasi ve'd-Dini ve's-Sekafî ve'l İçtimai, I.-IV., Baskı 7. Beyrut.
10. Hitti, P.K., (1989) Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi, (Çev. Salih Tuğ), I-IV., İstanbul.
11. İbn Ş., (1990) Tarihü'l-Medineti'l-Münevvere, I-IV., Beyrut.
12. İnan, A., (1943) "Orta Asya'da Muğkale Hafriyatında Bulunan Vesikalar" Belleten, C.7, Sayı 27; TTK, Ankara.
13. İbn, K.B.C., (1979) (Tahkik: Muhammed Hüseyin Zebidi): Haraç ve Sinaati'l-Kitabe; Bağdat.
14. İbn, H., (1992), Mukaddime, Beyrut.
15. İbn, M., (1988) Lisanü'l-Arap, I-XVII, Beyrut.
16. İbn, H.A., Ebu'l fazl Ahmet b. Ali b. Muhammed b. Ali, K., İbn, S. ve Ebu, A.M., (1932), et-Tabakatü'l-Kübra, I-IX, Beyrut.
17. İbn, K.E.C. ve Şemseddin, E.A., (1317). el-Turuku'l-Hikeniyye fissionaseti's-Şeriyye, Mısır.
18. Kettanî, Muhammed, b. A., (1991) Teratibü'l-İdariyye (İslam Yönetim Biçimi), (Çev. Ahmet Özel), I-III, İstanbul.
19. Kalkaşandi, (1963) Subhu'l-Aşa fî Sinaati'l-inşa, Kahire.
20. Köprülü Fuat : "Berid Maddesi", İslam Ansiklopedisi, M.E.B., III, İstanbul, 1993
21. Köprülü, F., (1940) İslam Medeniyeti Tarihi, Ankara.
22. Kazıcı, Z., (1991) İslam Müesseseleri Tarihi, İstanbul.
23. Kazıcı, Y.Z., (1975) Hisbe Teşkilatı, Ankara.
24. Mantran, R., (1981) İslamın Yayılış Tarihi, (Çev. İsmet Kayaoğlu), Ankara.
25. Suyuti, Celalettin, b. A., (1952) Tarihü'l-Hülefa, Mısır.
26. Salih, S., (1981) İslam Mezhepleri ve Müesseseleri, (İbrahim Sarmış), İstanbul.
27. Sehavi, Ş., (1951) et-Tuhfetü'l-Latife fî Tarihi'l-Medineti's-Şerife, I.-II, Kahire.
28. Şalabi, A., (1981) Tarihü'l-Teşrii'l-İslami ve't-Tarihü'l-Nazmi'l Kazaiyye fi'l İslam, Kahire.
29. Şalabi, A., (1983) es Siyasetü fî fikri'l-İslami, Kahire.
30. Şavki, A.H., (1994) el-Hadaratü'l-İslamiyyetu ve Mucezu ani'l el Hadarati'l-Sabikatı, Dımaşk.
31. Yakubî, Ahmed b. Ebi Yakub ibn fadih (Tarihsiz) Tarihü'l-Yakubî, I-II, Beyrut.